

ԱՊՕՐԻՆԻ ՇՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԳՏՆՎՈՂ ԶԵՆՔԻ ՀԱՆՁՆՈՒՄԸ ԽՐԱԽՈՒՍՈՂ ՆՈՐՄԵՐԻ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

ՍԵՐԳԵՅ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ¹, ՎԻՐԱԲ ՀԱՄԲԱՐԶՈՒՄՅԱՆ²

Երևանի պետական համալսարան

Ապօրինի շրջանառության մեջ գտնվող զենքի հանձնումը խրախուսող նորմերն էական նշանակություն ունեն ինչպես հանցագործությունների կանխման, այնպես էլ անձանց դրական վարքագծի խթանման տեսանկյունից:

Այս առումով ուշադրության է արժանի 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի ձևակերպումը, որն էապես տարբերվում է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված նորմի բովանդակությունից:

Սույն հոդվածի նպատակը հիշյալ նորմում տեղի ունեցած բովանդակային փոփոխությունների հետազոտումն է:

Դրված նպատակին հասնելու համար հոդվածում համեմատական վերլուծության են ենթարկվել նախկին և գործող քրեական օրենսգրքերով նախատեսված խրախուսական նորմերը և դրանց կիրառման առանձնահատկությունները, ինչպես նաև վեր են հանվել այն հիմնահարցերը և խնդիրները, որոնք կարող են ծագել իրավակիրառ գործունեության ընթացքում:

Հետազոտության առարկան դիտարկվել է գիտական ճանաչողության այնպիսի ընդհանուր (համագիտական) և հատուկ մեթոդների կիրառմամբ, ինչպիսիք են դոգմատիկ, իրավահամեմատական, տրամաբանական վերլուծության և իրավական մոդելավորման մեթոդները:

* **Սերգեյ Առաքելյան** – իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր, ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր

Сергей Аракелян – доктор юридических наук, ректор академии юстиции РА, профессор кафедры уголовного права ЕГУ

Sergey Arakelyan – Doctor of Legal Sciences, Rector of the Academy of Justice of the RA, Professor at YSU Chair of Criminal Law

Էլ. փոստ՝ sarakelyan@ysu.am ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0509-7633>

** **Վիրաբ Համբարձումյան** – ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի դասախոս

Вираз Амбарцумян – преподаватель кафедры уголовного права ЕГУ

Virab Hambardzumyan – Lecturer at YSU Chair of Criminal Law

Էլ. փոստ՝ virab.hambardzumyan@ysu.am ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2662-1592>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 17.06.2025

Գրախոսվել է՝ 03.11.2025

Հաստատվել է՝ 28.11.2025

© The Author(s) 2025

Հոդվածում իրականացված հետազոտության արդյունքում կատարվել են մի շարք եզրակացություններ, որոնց հիման վրա ներկայացվել են խրախուսական նորմի կատարելագործմանն ուղղված հիմնավորված առաջարկություններ:

Բանալի բառեր – *զենքի ապօրինի շրջանառություն, խրախուսական նորմ, դրական վարքագծի խթանում, քրեական օրենսգիրք, կամովին հանձնում, օբյեկտիվ իրադրություն, խրախուսական նորմի կատարելագործում*

Ներածություն

Հանցավորության բացասական միտումներից մեկը հանցագործությունների կատարումն է հրազենի, ռազմամթերքի, պայթուցիկ նյութերի կամ պայթեցման սարքերի (այսուհետ նաև՝ զենք) գործադրմամբ: Պետք է ընդունել, որ շատ դեպքերում նման իրավիճակը պայմանավորված է նշված առարկաների ապօրինի շրջանառությամբ:

Այս պայմաններում շատ գիտնականներ զենքի ապօրինի շրջանառության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող իրավանորմերը համարում են «կրկնակի կանխարգելիչ» դրույթներ, որոնք հնարավորություն են տալիս կանխելու ինչպես զենքի ապօրինի շրջանառության հետ կապված, այնպես էլ դրանց գործադրմամբ այլ հանցանքների կատարումը¹: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ կրկնակի կանխարգելիչ դեր ունեն ոչ միայն զենքի ապօրինի շրջանառության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող հանցակազմերը, այլ նաև այն դրույթները, որոնք սահմանում են այդ հոդվածներով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից ազատման հիմքերն ու պայմանները: Ըստ էության, խոսքը տվյալ դեպքում ապօրինի շրջանառության մեջ գտնվող զենքի հանձնումը խրախուսող նորմերի մասին է, որոնք էական նշանակություն ունեն անձանց դրական վարքագծի խթանման տեսանկյունից²: Դրանք քրեորեն հետապնդելի արարք կատարած անձին առաջարկում են դրսևորել սոցիալական նշանակություն ունեցող որոշակի դրական վարքագիծ՝ վերջինիս արարքը խթանելով խրախուսանքով:

Այս առումով ուշադրության է արժանի 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Գործող քրեական օրենսգիրք) 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի ձևակերպումը, որն էապես տարբերվում է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի³ (այսուհետ նաև՝ Նախկին քրեական օրենսգիրք) 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված նորմի բովանդակությունից: Մասնավորապես, եթե նախկին իրավակարգավորումների պայմաններում անձն ա-

¹ Տե՛ս **Невский С.А.** Борьба с незаконным оборотом оружия. М., 2003, էջ 3:

² Տե՛ս **Антонов А.Г., Калугин А.Г.** Проблемы применения норм о деятельном раскаянии. Практическое пособие. - Красноярск, 2002, էջ 18 -19:

³ Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ընդունվել է 18.04.2003, ուժի մեջ է մտել 01.08.2003, ՀՕ-528-Ն: Ուժը կորցրել է 01.07.2022 թ.:

զատվում էր քրեական պատասխանատվությունից Նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածում նշված առարկաները կամովին հանձնելու դեպքում, ապա առկա իրավակարգավորումներով անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե Գործող քրեական օրենսգրքի 334-րդ կամ 335-րդ հոդվածներում նշված առարկաները հանձնի մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը: Հարկ է ընդգծել, որ զենքի հանձնումը խրախուսող նմանօրինակ իրավակարգավորման գոյությունը նորույթ է ՀՀ քրեական օրենսդրությունում, ինչով էլ պայմանավորված՝ անհրաժեշտություն է առաջացել քննարկման առարկա դարձնել հիշյալ նորմում տեղի ունեցած բովանդակային փոփոխությունները: Այս առումով նախկին և նոր իրավակարգավորումների համեմատական (կոմպարատիվիստիկ) վերլուծությունը կարող է հստակություն և որոշակիություն հաղորդել կատարված փոփոխությունների բնույթին, բացահայտել դրանց նպատակը, ինչպես նաև վեր հանել այն հիմնահարցերը և խնդիրները, որոնք կարող են ծագել իրավակիրառ գործունեության ընթացքում:

Նախկին քրեական օրենսգրքով նախատեսված խրախուսական նորմի վերաբերյալ

Նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Ապօրինի կերպով հրազեն, բացի ողորկափող հրազենից և դրա փամփուշտներից, ռազմամթերք, ակոսափող հրազենի փամփուշտներ, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր ձեռք բերելը, իրացնելը, պահելը, փոխադրելը կամ կրելը՝

(...)

5. Մույն հոդվածում նշված առարկաները կամովին հանձնած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա գործողություններն այլ հանցակազմ չեն պարունակում»:

Վճռաբեկ դատարանը, Հուսիկ Բաղդասարյանի գործով որոշման շրջանակներում անդրադառնալով Նախկին քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի կիրառման առանձնահատկություններին, իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) Հանձնումը համարվում է կամովին, եթե անձը, գիտակցելով, որ այդ պահին իրեն բացահայտելու իրական սպառնալիք չկա, իր հայեցողությամբ հանձնում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածում նշված առարկաները, այսինքն՝ անձի ընդունած այդ որոշումը պետք է լինի ազատ և գիտակցված ընտրության արդյունք: Բացահայտման իրական սպառնալիքի առկայությունը և դրանից դրդված հանձնումը չեն կարող համարվել կամովին: Այն դեպքերում, երբ իշխանությունները տեղյակ են կոնկրետ անձի մոտ նշված առարկաների առկա-

յության մասին և առաջարկում են հանձնել դրանք, հանձնումը կամովին համարվել չի կարող: Այս պայմաններում դա կարող է դիտվել միայն որպես պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք»⁴:

Վերահաստատելով և զարգացնելով Հուսիկ Բաղդասարյանի վերաբերյալ որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը Հրանտ Հարությունյանի և Բեգլար Հովհաննիսյանի գործով որոշմամբ արձանագրել է. «(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված խրախուսական նորմը նպատակ ունի ապօրինի պահվող զենքի և նորմում թվարկված մյուս առարկաների կամավոր հանձնումը խրախուսելու եղանակով դադարեցնելու ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության կատարումը և այդպիսով կանխելու հետագայում դրանց հնարավոր գործադրմամբ անձի կյանքի կամ առողջության դեմ ուղղված կամ այլ հանցագործությունները: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածով նախատեսված արարքների հանրային վտանգավորությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դրանով նախատեսված առարկաները հանցավոր նպատակով օգտագործելու իրական հնարավորություն է ստեղծվում, ինչը վտանգ է առաջացնում մարդկանց կյանքի և առողջության համար: Քննարկվող հոդվածով նախատեսված հանցագործության անմիջական օբյեկտը հոդվածում նշված առարկաների անօրինական շրջանառությունից մարդու և հասարակության անվտանգության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են: Հետևաբար հոդվածում նշված առարկաների հանձնման դեպքում ապահովվում է տվյալ հանցագործության օբյեկտի պահպանությունը, իսկ հանձնման կամավորության դեպքում՝ վերանում հանցանք կատարած անձի հանրային վտանգավորությունը:

(...)

Քննարկվող հոդվածում նշված առարկաների հանձնումը կարող է համարվել կամովին, եթե անձը, գիտակցելով դրանք ապօրինի պահելը շարունակելու իրական հնարավորությունը, այդուհանդերձ, հանձնում է քննարկվող առարկաները կամ հայտնում դրանց գտնվելու վայրի մասին: Քննարկվող առարկաներն ապօրինի պահելու իրական հնարավորություն անձը կարող է ունենալ, եթե, օրինակ, վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի չէ զենքի գոյության մասին, կամ բացակայում են դրա բացահայտման օբյեկտիվ հնարավորության մասին վկայող հանգամանքները, և անձը ողջամտորեն գիտակցում է դա: Հետևաբար ապօրինի պահվող զենքի գործադրմամբ հանրորեն վտանգավոր այս կամ այն արարքը կատարելուց հետո զենքը հանձնած անձը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիմքով չի կարող ազատ-

⁴ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Հուսիկ Բաղդասարյանի գործով 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ԱՎԴ2/0059/01/08 որոշման 20-րդ կետը:

վել քրեական պատասխանատվությունից, քանի որ զենքի գործադրման փաստը վարույթն իրականացնող մարմիններին հաստատապես հայտնի լինելու դեպքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կիրառումը չի բխի քննարկման առարկա խրախուսական նորմը նախատեսելու քրեական քաղաքականության նպատակներից: Միննույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ ապօրինի զենքով հանրորեն վտանգավոր այս կամ այն արարքը կատարելուց հետո անձի կողմից զենքը հանձնելը կարող է գնահատվել որպես անձի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք և հաշվի առնվել պատիժ նշանակելիս(...)»⁵:

Այսպիսով, նախկին իրավակարգավորումների պայմաններում խրախուսական նորմի կիրառման տեսանկյունից էական նշանակություն ունեւր զենքը կամավորաբար հանձնելու վերաբերյալ հանցանք կատարած անձի սուբյեկտիվ ընկալումը (այդ պահին իրեն բացահայտելու իրական սպառնալիքի բացակայությունը գիտակցելը): Մասնավորապես, զենքի հանձնումը կարող էր համարվել կամովին, եթե անձը, գիտակցելով դրանք ապօրինի պահելը շարունակելու իրական հնարավորությունը, իրավասու մարմիններին հանձնում էր այն կամ հայտնում դրա գտնվելու վայրի մասին: Ընդ որում, հիշյալ խրախուսական նորմի կիրառման վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի կողմից ձևավորած իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ ապօրինի պահվող զենքի գործադրումը հանրորեն վտանգավոր արարք կատարելուց հետո զենքը հանձնած անձը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիմքով չէր կարող այլևս ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Այս առումով հարկ է արձանագրել, որ դատական պրակտիկայում հիշյալ նորմի նման մեկնաբանությունը չէր բխում քննարկման առարկա հանդիսացող խրախուսական նորմը նախատեսելու քրեական քաղաքականության նպատակներից: Բանն այն է, որ խրախուսական նորմի նման մեկնաբանության պայմաններում կարող էր ստեղծվել մի իրավիճակ, երբ ապօրինի զենքի գործադրումը հանցանք կատարելուց հետո անձը այլևս չէր ունենա սոցիալական նշանակություն ունեցող դրական վարքագիծ դրսևորելու՝ զենքը հանձնելու մոտիվացիա և այն կարող էր թաքցնել կամ նետել որևէ վայրում: Տվյալ դեպքում, եթե իրավապահ մարմինների՝ նշված զենքը հայտնաբերելու ուղղությամբ իրականացվող որոնողական գործողությունները չհանգեցնեին դրական արդյունքի, ապա այն շարունակելու էր մնալ անօրինական շրջանառության մեջ՝ ստեղծելով վտանգ հասարակական անվտանգության, անձանց կյանքի, առողջության, ինչպես նաև պետական մարմինների և կազմակերպությունների բնականոն գործունեության համար:

⁵ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Հրանտ Հարությունյանի և Բեգլար Հովհաննիսյանի գործով 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԱՆԴ/0011/01/14 որոշման 34-րդ կետը:

Գործող քրեական օրենսգրքով նախատեսված խրախուսական նորմի վերաբերյալ

Գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Ապօրինի կերպով հրազեն (բացառությամբ քաղաքացիական ողորկափող հրազենի, դրա փամփուշտների կամ դրա բաղկացուցիչ մասերի), դրա հիմնական բաղկացուցիչ մաս, ռազմամթերք, ակոսափող հրազենի փամփուշտ, պայթուցիկ նյութ կամ պայթեցման սարք ձեռք բերելը, իրացնելը, պահելը, փոխադրելը, առաքելը կամ կրելը՝

(...)

4. Սույն հոդվածում կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածում նշված առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը հանձնաձև անձն ազատվում է սույն հոդվածով կամ սույն օրենսգրքի 334-րդ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար»:

Ինչպես նկատում ենք, Գործող քրեական օրենսգրքով նախատեսված խրախուսական նորմի կիրառման տեսանկյունից օրենսդիրն այսուհետ արժևորում է օբյեկտիվ իրականությունում տեղի ունեցող հանգամանքները (իրավասու մարմինների կողմից նշված առարկաների գտնվելու վայրի մասին իմանալը), և այլևս էական նշանակություն չունի զենքը կամավորաբար հանձնելու վերաբերյալ հանցանք կատարած անձի սուբյեկտիվ ընկալումը (այդ պահին իրեն բացահայտելու իրական սպառնալիքի բացակայությունը գիտակցելը): Այլ կերպ՝ նոր իրավակարգավորմամբ շեշտվում է իրադրության արտաքին կողմը, առանց անդրադառնալու դրա նկատմամբ առկա ներքին հոգեբանական գործընթացներին: Նման պայմաններում, կիրառելով նյութական նորմի տեքստային մեկնաբանման կանոնը, այլևս էական նշանակություն չունի նաև զենքի գործադրմամբ որևէ արարք կատարած լինելու փաստը, եթե զենքը հանձնելու պահին իրավասու մարմինները դրա գտնվելու վայրի մասին դեռևս տեղեկություն չունեն:

Դրան զուգահեռ՝ իրավասու մարմինների կողմից նշված առարկաների գտնվելու վայրի մասին իմանալուց հետո, հանցանք կատարած անձի կողմից դրանք նույնիսկ կամովին հանձնելու պարագայում, վերջինս չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից քննարկվող խրախուսական նորմի ուժով:

Մինևույն ժամանակ, հիշյալ իրավակարգավորման վերլուծությունից բխում է, որ իրավասու մարմինների կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 334-րդ և 335-րդ հոդվածներում **նշված առարկաների գտնվելու վայրի մասին իմանալը ենթադրում է որոշակի փաստական տվյալների կամ տեղեկությունների վրա հիմնված հետևություն այն մասին, թե կոնկրետ որ բնակարանում, շենքում, շինությունում կամ այլ տեղանքում են պահվում նշված առարկաները:**

Գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված իրավանորմի բովանդակային նման ձևակերպումը դժվար է համարել հաջողված, քանի որ դրա գործնական կիրառման ընթացքում իրավապահ մարմինները հաճախ կարող են հայտնվել քննարկվող խրախուսական նորմի կիրառման վերաբերյալ նախկինում ձևավորված պրակտիկային տրամաբանորեն հակառակ ծայրահեղության մեջ: Բանն այն է, որ քրեական վարույթով նախաքննության ընթացքում վարույթն իրականացնող մարմինը շատ հաճախ այս կամ այն քննչական գործողությունն իրականացնելիս ոչ թե հստակ տեղեկացված է լինում (օրինակ՝ տեղեկություն ունի, որ անձը բնակարանում ապօրինի կերպով պահում է զենք), այլ օբյեկտիվ իրականությունում տեղի ունեցած որոշակի իրադարձություններով պայմանավորված (օրինակ՝ զենքի գործադրմամբ հանցանքի կատարումից հետո)՝ հիմնավոր ենթադրություն է կատարում զենքի գտնվելու վայրի մասին և դա հայտնաբերելու ակնկալիքով⁶ ձեռնարկում է օրենսդրությամբ նախատեսված գործողություններ. զննում է կատարում դեպքի վայր հանդիսացող բնակարանում, դատարանի որոշման հիման վրա խուզարկություն է կատարում ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի բնակարանում (նրան պատկանող կամ նրա տիրապետման ներքո գտնվող շինությունում կամ տեղանքում) և այլն: Խրախուսական նորմի գործող ձևակերպման պայմաններում՝ նշված դեպքերում զենքը հանձնած անձինք պետք է ազատվեն քրեական պատասխանատվությունից, քանի որ նրանք ապօրինի պահվող զենքերը հանձնում են իրավասու մարմիններին՝ մինչև նրանց կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը: Օրինակ, վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից մեղադրյալի բնակարանում զենք հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող խուզարկության ընթացքում կամ այն սկսելուց անմիջապես առաջ վերջինս հայտնում է, որ իր ննջասենյակի պահարանում ապօրինի կերպով պահում է հրազեն և այն ցանկանում է հանձնել վարույթն իրականացնող մարմնին:

Բացի այդ, քննարկվող խրախուսական նորմի կիրառման տեսանկյունից գործնականում անարդար իրավիճակ կարող է ստեղծվել նաև հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության հիմքով անձին ձերբակալելիս⁷, որի պարտադիր բաղադրիչ է ձերբակալմանն

⁶ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի համաձայն՝ ապացուցողական գործողություն կատարելու մասին քննիչի միջնորդությունը պարունակում է նաև տեղեկատվություն միջնորդվող ապացուցողական գործողությունից ակնկալվող արդյունքի վերաբերյալ:

⁷ Թեև ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքով անձնական խուզարկությունը որպես քննչական գործողություն, կարող է կատարել միայն տվյալ վարույթով իրավասու քննիչը, այնուհանդերձ համապատասխան քննչական գործողությունը քննիչի կողմից կատարելու օբյեկտիվ անհնարինությամբ պայմանավորված՝ այս կանոնից օրենսդիրը նախատեսել է բացառություն՝ անձին ազատությունից փաստացի զրկելու պահին անձնական խուզարկությունը կատարում է հետաքննիչը (տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, հոդված 42):

ուղեկցող անձնական խուզարկությունը: Օրինակ, անձը ոստիկանության ծառայողի կողմից փողոցում ձերբակալվում է խուլիգանություն կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության հիմքով, և մինչ վերջինս կիրականացնի ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկություն, ձերբակալվածը հայտնում է, որ իր ծոցագրպանում առկա է ապօրինի կերպով կրվող հրազեն, և ցանկանում է ներկայացնել այն:

Հարկ է արձանագրել, որ վերը նկարագրված իրավիճակներում խրախուսական նորմի կիրառմամբ անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը հիմնավորված չէ և չի համապատասխանում խրախուսական նորմերի բուն էությանը և նպատակին: Միննույն ժամանակ, դա չի բխում Գործող քրեական օրենսգրքի 7-րդ հոդվածով ամրագրված արդարության սկզբունքից, ըստ որի՝ *«Հանցանք կատարած անձին (...) քրեական պատասխանատվությունից (...) ազատելը պետք է լինի արդարացի՝ ապահովելով ինչպես կիրառվող օրենսդրության, այնպես էլ պետական հակազդեցության համաչափությունը կատարված հանցանքին, դա կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը:(...)»*:

Կարծում ենք՝ այս առումով առավել հաջողված կարելի է համարել Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքում տեղ գտած ձևակերպումը քննարկվող խրախուսական նորմի վերաբերյալ: Մասնավորապես, ՌԴ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի ծանոթագրություններում ամրագրված է. *«Սույն հոդվածով նախատեսված առարկաներն ինքնակամ հանձնած անձն ազատվում սույն հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Սույն հոդվածով, ինչպես նաև սույն օրենսգրքի 222.1-րդ, 222.2-րդ, 223-րդ և 223.1-րդ հոդվածներով նախատեսված առարկաների հանձնումը չի կարող համարվել ինքնակամ, եթե դրանք առգրավվել են անձի ձերբակալման, ինչպես նաև այդ առարկաները հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կամ քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում»*⁸:

Այսպիսով, նշված խրախուսական նորմի կիրառման համար էական նշանակություն ունի զենքն ինքնակամ (կամավորաբար) հանձնելու վերաբերյալ հանցանք կատարած անձի սուբյեկտիվ ընկալումը: Այնուհանդերձ, քննարկվող նորմի կարգավորման տեսանկյունից մեզ համար առավել ուշագրավ է այն, որ ՌԴ քրեական օրենսդրությամբ զենքի հանձնումը չի համարվում կամավորաբար կատարված, երբ դա տեղի է ունենում հանցանք կատարած անձի ձերբակալման, ինչպես նաև դա հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող

⁸ Ст'я "Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996, № 63-ФЗ (ред. от 21.04.2025) (с изм. и доп., вступ. в силу с 02.05.2025): Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/d4f142f9078e44b70b71fc6a653a76f572bf1ae2/ (վերջին մուտք՝ 22.05.2025 թ.):

օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կամ քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում:

Կարծում ենք՝ հիշյալ իրավակարգավորման օրինակով անհրաժեշտ է բովանդակային առումով վերաձևակերպել Գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված իրավակարգավորումը՝ բացառելով խրախուսական նորմի կիրառմամբ անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելն այն դեպքում, երբ զենքի հանձնումը տեղի է ունենում անձի ձեռքակալման կամ դա հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում⁹: Միևնույն ժամանակ, դրա բովանդակությունը սահմանելիս հնարավոր տարբերակումներից խուսափելու նպատակով¹⁰ անհրաժեշտ է հստակեցնել, որ ձեռքակալման դեպքում զենքը հանձնած անձը խրախուսող նորմի ուժով չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, երբ հանձնում է ապօրինի կերպով կրվող (հագուստի մեջ, նրա մոտ գտնվող իրերում կամ նրա մարմնի վրա գտնվող), այլ ոչ թե պահվող զենքը: Բանն այն է, որ անձի ձեռքակալման ընթացքում վերջինս կարող է իրավասու մարմնին հայտնել, որ մեքենայի բեռնախցիկում, բնակարանում կամ այլ տեղանքում ապօրինի կերպով պահում է զենք, և պատրաստ է այն ներկայացնել իրավասու մարմնին: Տվյալ իրավիճակում զենքի հանձնումը պետք է հիմք հանդիսանա խրախուսական նորմի կիրառմամբ անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար: Ասվածը բխում է նաև անձնական խուզարկության՝ ՀՀ քրեադատավարական օրենսգրքի 237-րդ հոդվածով տրված սահմանումից¹¹, որի բովանդակությունն են կազմում անձի հագուստի մեջ, նրա մոտ գտնվող իրերում կամ նրա մարմնի վրա առկա ենթադրյալ հանցագործությանն առնչվող առարկաները, նյութերը կամ փաստաթղթերը հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող որոնողական գործողությունները:

Բացի այդ, կարծում ենք՝ պետք է ամրագրել, որ զենքի հանձնումը չի կարող հիմք հանդիսանալ անձին խրախուսական նորմի կիրառմամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար ոչ միայն անձի ձեռքակալման կամ դա հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող քննչական գործողության կատարման ընթացքում, այլ նաև՝ դրանից անմիջապես առաջ, երբ տեղում

⁹ Քանի որ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների բնույթով պայմանավորված՝ դրանց կատարման ընթացքում նման իրավիճակ դժվար է պատկերացնել, ուստի հարկ չենք համարում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարման ընթացքում զենքի հանձնման դեպքում բացառել խրախուսական նորմի կիրառմամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հնարավորությունը:

¹⁰ ՌԴ քրեական օրենսգրքով նախատեսված խրախուսական նորմի տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ զենքի հանձնումը չի կարող համարվել ինքնակամ, երբ դա տեղի է ունենում անձի ձեռքակալման ընթացքում՝ անկախ զենքի գտնվելու վայրից:

¹¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 30.06.2022 թ., ուժի մեջ է մտել 01.07.2022 թ., ՀՕ-306-Ն: Գործում է:

նախապատրաստվում է տվյալ գործողությունների կատարումը: Օրինակ, խուզարկություն կատարելուց առաջ քննիչը պարտավոր է խուզարկության օբյեկտի օրինական տիրապետողին կամ նրա ներկայացուցչին ստորագրությամբ հանձնել խուզարկությունը թույլատրելու մասին դատարանի որոշման պատճենը¹²: Տվյալ իրավիճակում հնարավոր են դեպքեր, երբ անձը, ծանոթանալով նշված որոշմանը, մինչ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից բուն ապացուցողական գործողությունն սկսելը «իր կամքով» վերջինիս հանձնի բնակարանում ապօրինի կերպով պահվող զենքը: Մեր կարծիքով՝ նշված իրավիճակները ևս հիմք չեն կարող հանդիսանալ խրախուսական նորմի կիրառմամբ անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար: Նման պայմաններում հանձնումը կարող է հաշվի առնվել որպես քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք:

Միաժամանակ, հարկ ենք համարում հատուկ ընդգծել, որ այն դեպքում, երբ վարույթն իրականացնող մարմինն ավարտում է զենքը հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող քննչական գործողությունը (օրինակ, խուզարկության դեպքում՝ խուզարկության արձանագրության պատճենն ստորագրությամբ հանձնվում է խուզարկության օբյեկտի օրինական տիրապետողին կամ նրա ներկայացուցչին, որի ներկայությամբ կատարվել է խուզարկությունը), ապա դրանից հետո անձի կողմից զենքի հանձնումը բոլոր դեպքերում պետք է հիմք հանդիսանա քննարկվող խրախուսական նորմի ուժով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար:

Գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված խրախուսական նորմի վերլուծության համատեքստում հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև Գործող քրեական օրենսգրքի 336-րդ հոդվածում նախատեսված խրախուսական նորմի բովանդակությանը:

Գործող քրեական օրենսգրքի 336-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Ապօրինի կերպով հրազեն, դրա հիմնական բաղկացուցիչ մաս, ռազմամթերք, պայթուցիկ նյութ կամ պայթեցման սարք պատրաստելը, դրանք ձևափոխելը կամ նորոգելը՝

(...)

4. Սույն հոդվածում նշված առարկաները կամովին հանձնած անձն ազատվում է սույն հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից: Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար»:

Այսպիսով, ի տարբերություն Գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածով նախատեսված խրախուսական նորմի՝ ապօրինի կերպով հրազեն, դրա հիմնական բաղկացուցիչ մաս, ռազմամթերք, պայթուցիկ նյութ կամ պայթեցման սարք պատրաստելու, դրանք ձևափոխելու կամ նորոգելու դեպքում,

¹² Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

խրախուսական նորմի կիրառման տեսանկյունից դեռևս նախկինի պես օրենսդրորեն արժևորվում է զենքը կամավորաբար հանձնելու վերաբերյալ հանցանք կատարած անձի սուբյեկտիվ ընկալումը: Այս առումով հարկ է փաստել, որ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված՝ զենքի հանձնումը խրախուսող նորմերում նման տարբերակված մոտեցման համար հնարավոր չէ գտնել որևէ ողջամիտ հիմնավորում, ուստի անհրաժեշտ է ապահովել քննարկվող իրավակարգավորումների միասնականությունը:

Ամփոփելով առաջարկում ենք Գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասը շարադրել հետևյալ բովանդակությամբ՝

«Սույն հոդվածում, սույն օրենսգրքի 334-րդ կամ 336-րդ հոդվածներում նշված առարկաները մինչև իրավասու մարմինների կողմից դրանց գտնվելու վայրի մասին իմանալը հանձնած անձն ազատվում է սույն հոդվածով, սույն օրենսգրքի 334-րդ կամ **336-րդ** հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից, **բացառությամբ այն դեպքերի, երբ անձն այդ առարկաները հանձնել է ձեռքակալումից անմիջապես առաջ կամ դրա ընթացքում՝ հագուստի միջից, իր մոտ գտնվող իրերից կամ մարմնի վրայից, ինչպես նաև դրանք հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող քննչական գործողությունների կատարումից անմիջապես առաջ կամ դրա ընթացքում:** Եթե անձի փաստացի կատարած արարքն այլ հանցակազմ է պարունակում, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության այդ հանցագործության համար»:

Հիշյալ խրախուսական նորմի գործնական կիրառումը պետք է հիմնվի հետևյալ մեկնաբանության վրա՝

➤ Խրախուսական նորմի ուժով անձը պետք է ազատվի քրեական պատասխանատվությունից, եթե զենքը հանձնելու պահին իրավասու մարմինները դրա գտնվելու վայրի մասին դեռևս տեղեկություն չունեն:

➤ Նշված կանոնից բացառություն են կազմում այն դեպքերը, երբ.

- Անձը Գործող քրեական օրենսգրքի 334-րդ, 335-րդ կամ 336-րդ հոդվածներում նշված առարկաները հանձնել է ձեռքակալումից անմիջապես առաջ կամ դրա ընթացքում՝ հագուստի միջից, իր մոտ գտնվող իրերից կամ մարմնի վրայից: Ընդ որում, տվյալ դեպքում էական չէ, թե ինչ բնույթի հանցանք կատարելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության հիմքով է իրականացվում ձեռքակալումը:

- Անձն այդ առարկաները հանձնել է դրանք հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող քննչական գործողությունների կատարումից անմիջապես առաջ կամ դրա ընթացքում:

➤ Գործող քրեական օրենսգրքի 334-րդ, 335-րդ կամ 336-րդ հոդվածներում նշված առարկաների գտնվելու վայրի մասին **իմանալը ենթադրում է իրավասու մարմինների կողմից որոշակի փաստական տվյալների կամ տեղեկությո-**

յունների վրա հիմնված հետևություն այն մասին, թե կոնկրետ որ բնակարանում, շենքում, շինությունում կամ այլ տեղանքում են պահվում նշված առարկաները:

➤ Հնարավոր կամայականություններից խուսափելու նպատակով Գործող քրեական օրենսգրքի 334-րդ, 335-րդ կամ 336-րդ հոդվածներում նշված առարկաների գտնվելու վայրի մասին իրավասու մարմինների տեղեկացվածության աղբյուր կարող են հանդես գալ, որպես կանոն, քրեական վարույթի նյութերում առկա և որոշակի վայրում այդ առարկաների գտնվելու մասին տեղեկություններ պարունակող ապացույցները: Ինչ վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալներին, անհրաժեշտ է նշել, որ դրանք որոշ դեպքերում անփոխարինելի և եզակի տվյալներ կարող են պարունակել որոշակի վայրում նշված առարկաների գտնվելու վերաբերյալ, հետևաբար օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալներն անտեսելն անթույլատրելի է: Միևնույն ժամանակ, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության առանձնահատկություններով (մասնավորապես՝ գործունեության գաղտնի մեթոդների և միջոցների կիրառումը, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների աշխատակիցների, աշխատանքի ձևերի, մեթոդների, ուժերի և միջոցների գաղտնապահությունը) պայմանավորված՝ մի շարք դեպքերում հնարավոր չէ գնահատել օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում ձեռք բերված տվյալները: Հետևաբար՝ բոլոր այն դեպքերում, երբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ստացված տվյալը հնարավոր է գնահատման ենթարկել, այն ևս կարող է հանդես գալ որպես նշված առարկաների գտնվելու վայրի մասին իրավասու մարմինների տեղեկացվածության ինքնուրույն աղբյուր:

➤ Միևնույն ժամանակ, նշված առարկաների գտնվելու վայրի մասին իմանալը չի ենթադրում, որ իրավասու մարմինները պետք է ամենայն մասնամասնությամբ և կոնկրետությամբ տեղեկացված լինեն, թե որոնվող առարկաները բնակարանի, շենքի, շինության կամ այլ տեղանքի որ մասում են գտնվում՝ ննջասենյակում, խոհանոցում, ավտոտնակում, մեքենայի բեռնախցիկում կամ այլ վայրում:

➤ Այն դեպքում, երբ վարույթն իրականացնող մարմինն ավարտում է զենքը հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող քննչական գործողությունը, ապա դրանից հետո անձի կողմից զենքի հանձնումը բոլոր դեպքերում պետք է հիմք հանդիսանա քննարկվող խրախուսական նորմի ուժով վերջինիս քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար:

Եզրակացություն

Սույն աշխատանքի շրջանակներում իրականացված հետազոտության արդյունքում կատարել ենք մի շարք եզրակացություններ, որոնցից հիմնականները հանգում են հետևյալին:

1. Գործող քրեական օրենսգրքով նախատեսված խրախուսական նորմի կիրառման տեսանկյունից՝ օրենսդիրն այսուհետ արժևորում է օբյեկտիվ իրականությունում տեղի ունեցող հանգամանքները (իրավասու մարմինների կողմից նշված առարկաների գտնվելու վայրի մասին իմանալը), և այլևս էական նշանակություն չունի զենքը կամավորաբար հանձնելու վերաբերյալ հանցանք կատարած անձի սուբյեկտիվ ընկալումը (այդ պահին իրեն բացահայտելու իրական սպառնալիքի բացակայությունը գիտակցելը):

2. Գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված իրավանորմի ձևակերպումը դժվար է համարել հաջողված, ուստի անհրաժեշտ է բովանդակային առումով վերաձևակերպել այն՝ բացառելով խրախուսական նորմի կիրառմամբ անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելն այն դեպքում, երբ զենքի հանձնումը տեղի է ունենում անձի ձեռքակալման կամ դա հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում: Մինևույն ժամանակ, դրա բովանդակությունը սահմանելիս հնարավոր տարբերակալումներից խուսափելու նպատակով անհրաժեշտ է հստակեցնել, որ ձեռքակալման դեպքում զենքը հանձնած անձը խրախուսող նորմի ուժով չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, երբ հանձնում է ապօրինի կերպով կրվող (հագուստի մեջ, նրա մոտ գտնվող իրերում կամ նրա մարմնի վրա գտնվող), այլ ոչ թե պահվող զենքը:

Բացի այդ, անհրաժեշտ է ամրագրել, որ զենքի հանձնումը չի կարող հիմք հանդիսանալ անձին խրախուսական նորմի կիրառմամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար ոչ միայն անձի ձեռքակալման կամ դա հայտնաբերելու նպատակով իրականացվող քննչական գործողության կատարման ընթացքում, այլ նաև՝ դրանից անմիջապես առաջ, երբ տեղում նախապատրաստվում է տվյալ գործողությունների կատարումը:

3. Ի տարբերություն Գործող քրեական օրենսգրքի 335-րդ հոդվածով նախատեսված խրախուսական նորմի՝ ապօրինի կերպով հրազեն, դրա հիմնական բաղկացուցիչ մաս, ռազմամթերք, պայթուցիկ նյութ կամ պայթեցման սարք պատրաստելու, դրանք ձևափոխելու կամ նորոգելու դեպքում, խրախուսական նորմի կիրառման տեսանկյունից դեռևս նախկինի պես օրենսդրորեն արժևորվում է զենքը կամավորաբար հանձնելու վերաբերյալ հանցանք կատարած անձի սուբյեկտիվ ընկալումը: Այս առումով հարկ է փաստել, որ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված՝ զենքի հանձնումը խրախուսող նորմերում նման տարբերակված մոտեցման համար հնարավոր չէ գտնել որևէ ողջամիտ հիմնավորում, ուստի անհրաժեշտ է ապահովել քննարկվող իրավակարգավորումների միասնականությունը:

СЕРГЕЙ АРАКЕЛЯН, ВИРАБ АМБАРИЦУМЯН – *Некоторые уголовно-правовые вопросы норм, поощряющих сдачу оружия, находящегося в незаконном обороте.* – Правовые нормы, поощряющие добровольную сдачу незаконно находящегося в обороте

оружия или боеприпасов, играют важную роль как в предупреждении преступлений, так и в стимулировании правомерного поведения граждан. В этом контексте особенно важно проанализировать изменения, внесённые в последние годы в уголовное законодательство Республики Армения.

Часть 4 статьи 335 нового Уголовного кодекса Республики Армения, принятого 5 мая 2021 года, содержит поощрительную норму, касающуюся добровольной сдачи незаконно находящегося в обороте оружия, которая существенно отличается по содержанию от соответствующей нормы, закреплённой в части 5 статьи 235 Уголовного кодекса, принятого 18 апреля 2003 года.

Целью настоящей статьи является исследование сущностных изменений, произошедших в указанных правовых нормах, и оценка их влияния на уголовную политику и правоприменительную практику.

Для достижения поставленной цели в статье проведён сравнительный анализ поощрительных норм, предусмотренных прежним и действующим Уголовным кодексом, а также особенностей их применения, с одновременным выявлением ключевых проблем и вопросов, которые могут возникнуть в процессе правоприменительной деятельности.

Исследование проводилось с использованием как общих (междисциплинарных), так и специальных методов научного познания, таких как догматический, сравнительно-правовой, логический анализ и метод правового моделирования.

В результате исследования, проведенного в статье, были сделаны ряд выводов, на основе которых представлены обоснованные предложения, направленные на совершенствование поощрительной нормы.

Ключевые слова: *незаконный оборот оружия, норма поощрения, поощрение позитивного поведения, Уголовный кодекс, добровольная сдача, объективная ситуация, совершенствование нормы поощрения.*

SERGEY ARAKELYAN, VIRAB HAMBARDZUMYAN – *Criminal Law Issues of Norms Encouraging the Surrender of Weapons in Illicit Trafficking.* – Legal norms encouraging the surrender of weapons in illicit trafficking play an important role both in crime prevention and in promoting lawful behavior among citizens. In this context, it is especially important to analyze the changes introduced in recent years to the criminal legislation of the Republic of Armenia.

Part 4 of Article 335 of the new Criminal Code of the Republic of Armenia, adopted on May 5, 2021, contains an incentive provision regarding the voluntary surrender of illegally circulating weapons, which substantially differs in content from the corresponding provision enshrined in Part 5 of Article 235 of the Criminal Code adopted on April 18, 2003.

The purpose of this article is to examine the substantive changes that have occurred in these legal provisions and to assess their impact on criminal policy and law enforcement practice.

In order to achieve the stated objective, the article conducts a comparative analysis of the incentive norms provided in both the former and current criminal codes, as well as the peculiarities of their application, while also identifying key issues and challenges that may arise in the course of law enforcement practice.

The study was carried out using both general (interdisciplinary) and specialized methods of scientific inquiry, such as dogmatic, comparative legal, and logical analysis, as well as the method of legal modeling.

As a result of the research conducted in the article, a number of conclusions were drawn, based on which well-founded proposals aimed at improving the incentive norm were presented.

Key words: *illegal arms trafficking, the norm of encouragement, encouragement of positive behavior, Criminal Code, voluntary surrender, objective situation, improvement of the norm of encouragement.*

References

- Antonov A.G., Kalugin A.G. Problemy primeneniia norm o deiatel'nom raskianii. Prakticheskoe posobie. Krasnoiarsk, 2002.
- HH qreakan datavarut'yan orengsirq, yndunvel e' 30.06.2022t', ojhi mej e' mtel 01.07.2022t', HO-306-N. Gorts'um e'.
- HH qreakan orengsirq, yndunvel e' 18.04.2003t', ojhi mej e' mtel 01.08.2003t', HO-528-N: Ojhy korts'rel e' 01.07.2022t'.
- HH qreakan orengsirq. Yndunvel e' 05.05.2021t', ojhi mej e' mtel 01.07.2022t', HO-199-N. Gorts'um e'.
- Nevskii S.A. Bor'ba s nezakonnym oborotom oruzhiia. M., 2003.
- Vch'rabek datarani`Hrant Harutyunyani yev Beglar Hovhannisiani gorts'ov 2015 t'vakani dektemberi 18-i tiv EAND/0011/01/14 oroshmum.
- Vch'rabek datarani`Husik Baghdasaryani gorts'ov 2008 t'vakani noyemberi 28-i tiv AVD2/0059/01/08 oroshmum.
- "Ugolovnyi kodeks Rossiiskoi Federatsii" ot 13.06.1996 N 63-FZ (red. ot 21.04.2025) (s izm. i dop., vstup. v silu s 02.05.2025). Hasaneli e' hetevyal hghmamb:
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/d4f142f9078e44b70b71fc6a653a76f572bf1ae2/ (verjin mutq: 22.05.2025t').